

Identification and Prioritizing the Future Challenges of the Quranic Activities of the Islamic Republic of Iran

Hamed Jokar*

Assistant Professor of Islamic Thought, Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran
(Corresponding Author), jokar@isr.ikiu.ac.ir

Morteza Salmani Mahini

Ph.D. in Public Administration, University of Tehran, Farabi Campus, Qom, Iran
Morsal62@gmail.com

Abstract

Objective: Quranic activities in Iran have gone through different periods. After the approval of the Charter of Development of Quranic Culture, these activities have become more cohesive and various areas have been defined for it, but the lack of attention to future developments can reduce the effectiveness. The purpose is to identify the future challenges of these activities and to create a suitable environment for thinking about them.

Method: The present study is descriptive in nature and in terms of purpose, it is an applied-developmental. A mixed exploratory research design and qualitative and quantitative methods have been used to advance the issues addressed in the article.

Findings: The fields of macro-management, governance, public education, religion, research and higher education, and manpower as major fields of human life will undergo dramatic changes in the future, which will strongly affect the corresponding parts of these fields in the field of Quranic activities and will pose numerous challenges for these activities.

Conclusion: Inability of researchers of Quranic science and knowledge in interacting and transmitting findings to the scientific community of the country, lack of familiarity with the concepts and teachings of Quran and lack of ability for Quranic activities in seminary and university graduates, inability of religious propaganda system to respond and defend the legitimacy of Quran. The value and non-norm of public Quran education in the culture of families and the general culture of the society, the lack of training system for managers and planners with sincere and efficient Quranic and the focus of entertainment in cyberspace and neglect of religious affairs are the most important challenges of Quranic activities in the future.

Keywords: Quranic Activities, Charter of Quranic Culture, Future Challenges of Quranic System.

Semiannual Journal of Iran Futures Studies, Research Article, Vol.6, NO.1, Spring & Summer 2021, 77-101

DOI: 10.30479/jfs.2021.15939.1310

Received on 22 July, 2021 Accepted on 6 September, 2021

Copyright© 2021, Jokar & Salmani Mahini

Publisher: Imam Khomeini International University.

شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های آینده فعالیت‌های قرآنی جمهوری اسلامی ایران

حامد جوکار*

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین، ایران (نویسنده مسئول)

jokar@isr.ikiu.ac.ir

مرتضی سلمانی ماهینی

دکتری مدیریت دولتی، دانشگاه تهران، پردیس فارابی، قم، ایران، Morsal62@gmail.com

چکیده

هدف: فعالیت‌های قرآنی جمهوری اسلامی ایران دوره‌های متفاوتی را طی کرده است. پس از تصویب منشور توسعه فرهنگ قرآنی، این فعالیت‌ها ساختار منسجم‌تری یافته و حوزه‌های گوناگونی برای آن تعریف شده، اما عدم توجه جدی به تحولات پرشتاب در آینده می‌تواند اثرگذاری این فعالیت‌ها را کاهش دهد. هدف این پژوهش، شناسایی چالش‌های آینده این فعالیت‌ها و ایجاد زمینه مناسب برای چاره‌اندیشی در برابر آن‌هاست. **روش:** پژوهش حاضر از حیث ماهیت، توصیفی و از نظر هدف، کاربردی توسعه‌ای است. بر همین اساس، از طرح تحقیق آمیخته اکتشافی و شیوه‌های کیفی و کمی برای پیشبرد مسائل مورد نظر استفاده شده است. **یافته‌ها:** حوزه‌های مدیریت کلان، حکمرانی، آموزش عمومی، دین، پژوهش و آموزش عالی و نیروی انسانی به عنوان حوزه‌های کلان زندگی انسانی در آینده دچار تحولات شگرفی خواهند شد که این تحولات، بخش‌های متناظر این حوزه‌ها در مباحث فعالیت‌های قرآنی را به شدت تحت تأثیر قرار خواهد داد و چالش‌های پرشماری را برای آن‌ها رقم خواهد زد.

نتیجه‌گیری: ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور، عدم آشنایی با مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی، ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن، ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه، فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی و محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان، از مهم‌ترین چالش‌های فعالیت‌های قرآنی در آینده است.

واژگان کلیدی: فعالیت‌های قرآنی، منشور توسعه فرهنگ قرآنی، چالش‌های آینده نظام فعالیت‌های قرآنی، سیاست‌گذاری قرآنی

* دو فصلنامه علمی آینده پژوهی ایران، مقاله پژوهشی، دوره ۶، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۰، ۷۷-۱۰۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۴/۳۱ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۶/۱۵

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱- مقدمه

فعالیت‌های قرآنی در جمهوری اسلامی ایران، دوره‌های گوناگونی را پشت سر گذاشته است. در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ساماندهی به فعالیت‌های قرآنی و مدیریت این فعالیت‌ها برای دستیابی به اهداف متعالی، پیوسته یکی از دغدغه‌های مدیریت فرهنگی کشور بوده است و در هر دوره کوشش شده با ایجاد ساختارها و نهادهای لازم و تدوین آیین‌نامه‌های مورد نیاز، تحقق این اهداف پیگیری شود. پس از تصویب منشور توسعه فرهنگ قرآنی (مصوب جلسه ۶۴۳ مورخ ۱۳۸۸/۲/۲۲ شورای عالی انقلاب فرهنگی) و به تبع آن تشکیل شورای توسعه فرهنگ قرآنی به عنوان یکی از شوراهای تخصصی شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای مذکور به عنوان نهاد کلان سیاست‌گذار امور قرآنی کشور شناخته می‌شود و دارای سه بازوی تصمیم‌گیری، شامل: کمیسیون‌های تخصصی پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور، تبلیغ و ترویج و آموزش عمومی قرآن کشور است. مأموریت اصلی این شورا و کمیسیون‌های سه‌گانه، وابسته سیاست‌گذاری کلان امور قرآنی کشور به منظور تحقق اهداف هشت‌گانه منشور است (منشور و اسناد راهبردی توسعه فرهنگ قرآنی، ۱۳۹۸: ۱۲).

با این وجود، بررسی کلی مواردی که در دستور کار شورا و کمیسیون‌های تخصصی قرار گرفته، نشان دهنده آن است که نظام تصمیم‌گیری امور قرآنی کشور عمدتاً درگیر مسائل جاری و نهادینه و همچنین روزمره و کوتاه‌مدت شده و از مسائل نوظهوری که در آینده نزدیک و در بخش‌های قرآنی دولتی و مردمی، نظامات اجتماعی کشور و عموم جامعه را درگیر خواهد کرد، غافل است. طبیعتاً شناسایی مسائل احتمالی آینده نظام قرآنی کشور، باعث بهبود فرایند سیاست‌گذاری امور قرآنی بخصوص در مرحله شناخت و ادراک مسائل شده و میزان غافلگیری را کاهش خواهد داد. از آنجا که سیاست‌گذاری عمومی^۱ مجموعه‌ای از تصمیم‌ها و فعالیت‌های دولتی است که برای حل یک مسأله عمومی به سامان آمده‌اند (ملک‌محمدی، ۱۳۸۳: ۲۰) و فرایند آن شامل شناخت، ادارک و بیان مسائل یا مشکلات، تعیین دستور کار، تجزیه و تحلیل و گزینه‌سازی، انتخاب گزینه، طراحی سیاست، اجرا و به کارگیری خط‌مشی و ارزیابی است، بنابراین در مقام سیاست‌گذاری امور قرآنی که در مقوله سیاست‌گذاری عمومی جای می‌گیرد، شناخت مسائل آینده ضروری و اجتناب‌ناپذیر است.

بر این اساس، در این مقاله مسائل احتمالی آینده امور قرآنی کشور در شش حوزه پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی، تبلیغ و ترویج قرآن، آموزش عمومی قرآن، مدیریت کلان امور قرآنی و محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، شناسایی و بر اساس میزان اهمیت و تأثیر رتبه‌بندی شده است. در این تقسیم‌بندی، رویکرد موجود در منشور توسعه فرهنگ

قرآنی کشور، به عنوان بالاترین سند فعالیت‌های قرآنی مد نظر قرار گرفته است. (منشور و اسناد راهبردی توسعه فرهنگ قرآنی، ۱۳۹۸: ۱۷)

۲- چهار چوب نظری

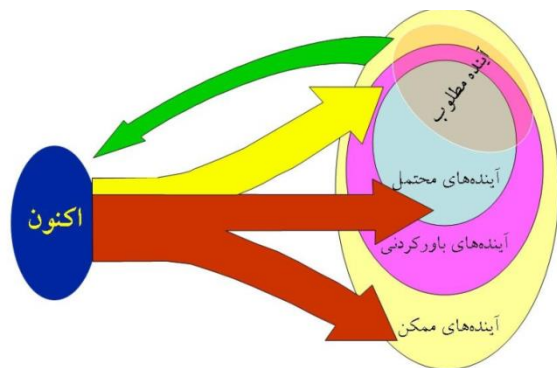
این پژوهش به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های آینده نظام فعالیت‌های قرآنی کشور است و از آنجا که این موضوعات در قالب مفهوم سیاست‌گذاری قرار می‌گیرند، مدل چرخه‌ای یا مرحله‌ای سیاست‌گذاری چالرز جونز^۱ به مثابه چهارچوب نظری پژوهش در نظر گرفته شد. در این مدل، فرایند سیاست‌گذاری، شامل: ایجاد دستور کار و تعریف مسأله، پیشنهاد سیاست‌ها و راه حل‌ها، تصمیم‌گیری، اجرا و ارزیابی است. این مدل بر تحلیل تنظیم دستور کار سیاست‌گذاری، تحلیل تصمیم، تحلیل اجرا و تحلیل ارزیابی یک سیاست تمرکز می‌کند (Jones, 1977, 20).

تنظیم دستور کار، فرایندی است که طی آن موضوعات وارد دستور کار سازمان می‌شوند. این مرحله بسیار حیاتی است، چون اگر یک مسأله وارد دستور کار سازمانی نشود، هیچ اقدامی برای رفع آن انجام نمی‌شود. برخی از تحلیلگران سیاست بر این باورند که نخبگان حاکم با کنار گذاشتن موضوعاتی که قدرت آن‌ها را به چالش می‌کشد، از دستور کار قدرت خود را حفظ می‌کنند (پارسونز، ۱۳۹۲، ص ۴۷). پس از ورود یک موضوع به دستور کار، تعریف دقیق آن حیاتی است. مشکل عمومی؛ یعنی یک نیاز انسانی، محدودیت یا نارضایتی که به وسیله فرد یا دیگران شناسایی شده و برای حل آن تلاش می‌شود. چگونگی تعریف یک مشکل تعیین می‌کند که چه نوع راه حلی باید برای آن مطرح شود و چنان که ویلداوسکی می‌گوید؛ مشکلات ساخته‌های انسانی هستند و برداشت‌های متفاوتی در خصوص آن‌ها وجود دارد و تنها به یک روش تلقی نمی‌شوند (Cobb and Elder, 1984, 130).

با توجه به این مسأله و نیز اهداف نظام توسعه فرهنگ قرآنی و بهره‌گیری از مدل تحلیل لایه‌ای علت‌ها، تعریف مطلوب از مسأله نظام توسعه فرهنگ قرآنی را می‌توان این‌گونه بیان کرد: مسائل، موانع و مشکلاتی هستند که ریشه در سیستم‌های مدیریتی و اجرایی دولتی و مردمی قرآنی، نظامات اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، جهان‌بینی‌ها و گفتمان‌ها و استعاره‌ها و کهن الگوهای جامعه دارند که در تحقق اهداف توسعه فرهنگ قرآنی در عموم جامعه؛ یعنی تعمیم و تعمیق ایمان، شناخت، ارتباط و انس، محبت و مودت و تحقق آموزه‌های قرآنی در رفتار فردی و اجتماعی اختلال ایجاد می‌کند و باعث ایجاد نگرانی میان متدینین جامعه و مسئولان نظام جمهوری اسلامی و تلاش برای چاره‌جویی می‌شود.

1. Charles O. Jones

وروس آینده را به چهار دسته ممکن^۱، باورکردنی^۲، محتمل^۳، مرجح^۴ یا مطلوب^۵ تقسیم بندی کرد (Voros, 2007, 71). در تصویر ذیل، این دسته‌بندی به صورت شماتیک آمده است.

شکل ۱- انواع آینده

آینده محتمل به آن دسته از آینده‌هایی اشاره دارد که احتمالاً تحقق می‌یابد. آینده‌هایی که ادامه وضعیت گذشته و حال هستند، عموماً برای کوتاه‌مدت به عنوان آینده‌های محتمل در نظر گرفته می‌شوند؛ حال آن که هرچه افق زمانی آینده‌اندیشی گسترده‌تر شود، احتمال تحقق آن کمتر می‌شود. زیرا در بلندمدت، بسیاری از روندها به صورت پیوسته فعلی نخواهد بود و تعدادی از روندهای فعلی، محو شده یا دچار یک گسست می‌شوند.

آینده‌های باورکردنی، آن دسته از موقعیت‌هایی است که می‌تواند در آینده تحقق یابد. به عبارت دیگر؛ آن دسته از آینده‌هایی که بر اساس دانش فعلی بشر امکان‌پذیر است، در این دسته قرار می‌گیرد. برخلاف آینده‌های ممکن که شامل تمام وضعیت‌های ممکن است و شامل آینده‌هایی است که متناقض با اصول و دانش فعلی بشری هستند، آینده‌های باورکردنی منطبق با این اصول هستند. نکته قابل ذکر آن است که امکان دارد در این آینده‌ها، موردی خلاف دانش امروزین نباشد، اما چگونگی رخ دادن آن بر ما پوشیده باشد.

برای تعیین افق زمانی آینده، دو مقطع زمانی ۱۰ و ۳۰ ساله در این پژوهش مد نظر قرار گرفته است و به همین دلیل، مسائلی که در فرایند پژوهش مورد تأکید قرار گرفته‌اند، عمدتاً مربوط به آینده‌های باورپذیر است. با توجه به اینکه نظام توسعه فرهنگ قرآنی، شامل: پنج خرده‌نظام تولیت (شورای توسعه فرهنگ قرآنی)، آموزش عمومی قرآن، پژوهش‌های قرآنی، آموزش عالی قرآنی و تبلیغ و ترویج قرآن است، مسائلی که احتمالاً هرکدام از این خرده‌نظام‌ها با آن درگیر خواهند شد، احصا و اولویت‌بندی شده است.

1. Possible Futures
2. Plausible Futures
3. Probable Futures
4. Preferable Futures
5. Desirable Futures

۳- روش و مراحل انجام پژوهش

این پژوهش از حیث ماهیت، توصیفی و از نظر هدف، کاربردی - توسعه‌ای است. بر همین اساس، روش به کار رفته در این مقاله، طرح تحقیق آمیخته اکتشافی (exploratory mixed method) است. در گام نخست این روش به صورت معمول با کمک روش‌های کیفی، مطالعات کتابخانه‌ای یا با ابزار مصاحبه، مقوله‌های زیربنایی موضوع مطالعه شناسایی می‌شود. در گام بعد که مرحله کمی است، براساس مقوله‌های شناسایی شده، الگوی اولیه طراحی می‌شود و در نهایت با کمک روش‌های تأییدی، نوبت به اعتبارسنجی و ارائه الگوی نهایی می‌رسد. در این مقاله، برای گردآوری اطلاعات هم از مطالعات اسنادی (بررسی کتب، مقالات، گزارش‌ها، یادداشت‌های تحلیلی و ...) و هم از مصاحبه‌های خبرگانی و برای انجام پژوهش، از روش‌های پویش محیطی، دلفی و تحلیل مضمون استفاده شده است. به صورت خلاصه گام‌های تحقیق به شرح زیر بوده است:

مرحله کتابخانه‌ای

از آنجا که برای آینده‌پژوهی ملی لازم است نگاه منطقه‌ای و جهانی (فضای بزرگ) داشت و بدون شناخت تحولات جهانی نمی‌توان در سطح ملی آینده‌پژوهی کرد، برای شناخت تحولات و مسائل آینده خرده‌نظام‌های قرآنی لازم است، تحولات و مسائل آینده خرده‌نظام‌های مربوط شناسایی شود. بنابراین، ابتدا تحولات و چالش‌هایی که در مقیاس جهانی، نظامات تصمیم‌گیری کلان آموزش عمومی، پژوهش و آموزش عالی را متأثر خواهند کرد، بررسی شده و به تناسب آن‌ها به مسائلی که نظام توسعه فرهنگ قرآنی با آن درگیر می‌شود، پرداخته شده است.

جدول ۱- رابطه میان نظامات مختلف و خرده‌نظام‌های قرآنی

خرده‌نظام مربوط در تحولات جهانی، منطقه‌ای و ملی	→	خرده‌نظام در نظام توسعه فرهنگ قرآنی
-----		-----
تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری کلان	→	تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری کلان امور قرآنی
آموزش عمومی	→	آموزش عمومی قرآن
آموزش عالی	→	آموزش عالی قرآنی
رسانه	→	تبلیغ و ترویج قرآنی
پژوهش	→	پژوهش‌های قرآنی

در این مرحله، پس از بررسی کتب، مقالات و گزارش‌های موجود در زمینه روندها و مسائل آینده جهان و ایران در حوزه‌های مدیریت کلان، حکمرانی و فرایندهای مدیریت، آموزش عمومی، دین، پژوهش و آموزش عالی، ۸۹ مسأله و روند احتمالی آینده استخراج شد.

انجام مصاحبه‌ها

در این مرحله، با ۵۶ نفر از خبرگان قرآنی و صاحب‌نظران رشته‌های مختلف در زمینه‌های آموزش، آموزش عالی، رسانه، دین و... مصاحبه شد. ویژگی خبرگان انتخاب شده این بود که با فضای امور قرآنی کشور، آشنایی و توانایی توصیف و تحلیل آن را داشتند و می‌توانستند تا

حدی نسبت به آینده اظهار نظر کنند. به عبارت دیگر؛ افرادی که مسئولیت فعلی و سابقه آن‌ها در ارتباط کامل با امور قرآنی کشور در حوزه‌های مختلف مدیریتی، تبلیغی، آموزشی و پژوهشی است و یا در زمینه مدیریت، علوم تربیتی، آموزش عالی، رسانه و فرهنگ، دارای تجربه‌های پژوهشی و یا سوابق اجرایی هستند و با فعالیت‌های قرآنی در کشور و تشکیل شورای توسعه فرهنگ قرآنی آشنایی دارند. خروجی مطالعات تحولات آینده در هر خرده نظام در سطح جهانی به صورت خلاصه به اطلاع صاحب‌نظران رسید و از آن‌ها خواسته شد، بر اساس این اطلاعات، مسائلی که نظام قرآنی در آینده احتمالاً با آن درگیر خواهد شد را پیش‌بینی کنند. اما پس از اجرای چند مصاحبه روشن شد که این روش، دستاوردهای کافی ندارد (مصاحبه شوندگان، قادر به پاسخگویی مناسبی به آن نبودند) و از این جهت رویکردهای دیگری برای پرسشگری اضافه شد.

این رویکردها عبارتند از: ادامه وضعیت فعلی، شگفتی‌سازها، عدم قطعیت‌ها. در رویکرد ادامه وضعیت فعلی از مصاحبه شونده خواسته شد، بیان کند در حال حاضر با چه مسائلی مواجه هستیم که احتمال می‌دهد در آینده نیز با آن مواجه باشیم. در رویکرد شگفتی‌سازها، از مصاحبه شونده خواستیم بیان کند، احتمال می‌دهد چه مسائلی محقق شود که احتمال آن پایین ولی تأثیر آن بسیار بالاست. برای شناخت عدم قطعیت‌ها نیز خواسته شد، مشابه وضعیت آزادگان و یا اصحاب کهف تصور کند، مدت زیادی از جامعه ایران دور و بدون اطلاع است و با ۱۰ سؤال که پاسخ آن‌ها بله یا خیر است و سؤالات در عرض هم پرسیده می‌شود، سؤالاتی بپرسد تا وضعیت قرآنی کشور را درک کند.

مصاحبه به صورت نسبتاً نیمه‌ساختاریافته انجام شد. هرچند سؤالات مصاحبه در اختیار مصاحبه شوندگان قرار می‌گرفت، اما گاهی به فراخور بحث و جهت روشن‌تر شدن نقاط ابهام، سؤالات دیگر هم از مصاحبه شونده، پرسیده می‌شد. سپس محتوای مصاحبه‌ها تدوین و تحلیل مضمون شده و مسائل آینده دسته‌بندی شده است. در مرحله بعد، به وسیله پرسش‌نامه از صاحب‌نظران درخواست شده، ابتدا احتمال وقوع مسأله را پیش‌بینی و سپس بر اساس میزان اهمیت و تأثیر، آن‌ها را اولویت‌بندی کنند.

استخراج و رتبه‌بندی مسائل احتمالی آینده بر اساس گزاره‌ها

مصاحبه‌های انجام شده با تکنیک تحلیل مضمون، بررسی و ۶۳ گزاره در خصوص مسائل آینده امور قرآنی در شش حوزه آموزش عالی، تبلیغ و ترویج، آموزش عمومی، پژوهش، مدیریت کلان و محیط اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی استخراج شد. برای رتبه‌بندی گزاره‌های به دست آمده از ابزار پرسش‌نامه استفاده شد. در پرسش‌نامه، ابتدا از مخاطب خواسته شده است که احتمال وقوع مسأله را در آینده و سپس میزان اهمیت و تأثیر آن را اعلام دارد.

برای احتمال وقوع و میزان اهمیت و تأثیر، از طیف لیکرت استفاده شده است که گزینه‌های آن عبارتند: از خیلی کم، کم، متوسط، زیاد، خیلی زیاد. کمی‌سازی، مطابق جدول زیر صورت گرفته است:

برای احتمال وقوع:

جدول ۲- نحوه کمی‌سازی احتمال وقوع

مقدار	احتمال وقوع
۰.۲	خیلی کم
۰.۴	کم
۰.۶	متوسط
۰.۸	زیاد
۱	خیلی زیاد

برای میزان اهمیت و تأثیر:

جدول ۳- نحوه کمی‌سازی میزان اهمیت و تأثیر

مقدار	اهمیت و تأثیر
۱	خیلی کم
۲	کم
۳	متوسط
۴	زیاد
۵	خیلی زیاد

بر این اساس، امتیاز هر مسأله از ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر بدست می‌آید. کمترین امتیاز ۰.۲ و بیشترین امتیاز ۵ خواهد بود. در نهایت، برای رتبه‌بندی میانگین امتیازها ملاک قرار گرفت.

جامعه آماری اجرای پرسش‌نامه

پرسش‌نامه برای همه مصاحبه‌شونده‌ها و به علاوه برای ۷۰ نفر دیگر از فعالان و مدیران امور قرآنی ارسال شد. در نهایت تعداد ۳۷ پرسش‌نامه تکمیل شده، دریافت شد.

۴- تصویری از آینده

در این بخش، خلاصه مطالعات صورت‌گرفته در خصوص روندها و چالش‌های آینده در حوزه‌های مدیریت کلان، حکمرانی، آموزش عمومی، دین، پژوهش و آموزش عالی و نیروی انسانی، به عنوان مسائلی که تصویری نسبتاً قابل درک و واضح از آینده به دست می‌دهند، ارائه می‌شود.

۴-۱. مدیریت کلان (انرژی، جمعیت، فناوری اطلاعات ...)

شناخت چالش‌های جهانی، شناخت مسائل محلی خودمان است، زیرا این دو، آن‌چنان به هم آمیخته‌اند که از نظر عملی تفکیک‌پذیر نیستند. در واقع، چالش‌های جهانی دارای معادل‌های محلی و منطقه‌ای هستند و اصولاً مهم‌ترین چالش‌ها، امری ذاتاً فراملیتی و دارای راه‌حل‌های

فراسازمانی هستند و یک دولت و یا سازمان خاص به تنهایی نمی‌تواند آن‌ها را حل کند و این امر، نیازمند توافق‌ها و همکاری‌های بین‌المللی است.

بر اساس پژوهشی که در سطح جهان و با روش دلفی صورت گرفته، در آینده یکی از مهم‌ترین چالش‌های جهانی، محدودیت در دسترسی به منابع طبیعی است. با تداوم روند کنونی، مشکل کمبود آب به یک چالش بزرگ تبدیل خواهد شد. همچنین مصرف انرژی تا ۲۰ سال آینده، ۵۰ درصد افزایش خواهد داشت. با این وجود، منابع عرضه انرژی؛ از جمله نفت خام و نیروگاه‌های هسته‌ای با محدودیت روبرو خواهند شد و منابع جایگزین هم توان پیشرفت سریع و پاسخگویی به تقاضای موجود را ندارند. به‌علاوه، توسعه پایدار و تغییرات آب و هوا، مردم‌سالاری، شکاف فقیر و غنی، مسائل سلامتی، آموزش، جنگ و صلح، وضعیت زنان، جرایم سازمان‌یافته فراملی و اخلاق جهانی، از مهم‌ترین چالش‌های پیش رو به شمار می‌روند (C. Glenn and Florescu, 2017) اما از سوی دیگر، پیشرفت در حوزه‌های نوین؛ از جمله فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی، امکان مدیریت بهتر زندگی و بالا بردن بهره‌وری در فعالیت‌ها را فراهم می‌سازد، هرچند ممکن است، پیشرفت چشم‌گیر فناوری در این حوزه نیز مخاطرات بزرگ و قابل توجهی برای زندگی جوامع انسانی در پی داشته باشد (Keach, 2017).

در کنار این موارد، باید به گزارش شورای اطلاعات ملی امریکا (NIC) تحت عنوان «روندهای جهانی سال ۲۰۳۰ و جهان جایگزین» نیز اشاره کرد. این گزارش از سلسله گزارشاتی است که هر ۵ سال یکبار منتشر می‌شود و چالش‌های پیش روی امریکا را تبیین و راهبردهای بلندمدت و کوتاه‌مدت ارائه می‌دهد. اهمیت این سلسله گزارشات به حدی است که می‌توان از آن به عنوان یک سند راهبردی یاد کرد.

در بخش‌هایی از گزارش، چارچوب اندیشیدن درباره آینده جهان، روندها و متغیرهای کلان مورد بررسی قرار گرفته و طی آن، چهار سناریو برای آینده جهان پیش‌بینی شده است. بر اساس ادعای تنظیم‌کنندگان گزارش، متن آن با بسیاری از اندیشمندان، دانشگاه‌ها و اتاق‌های فکر به اشتراک گذاشته و نظرات آن‌ها نیز در متن گزارش لحاظ شده است. برخی از روندهای کلان جهان تا سال ۲۰۳۰ بر اساس این گزارش به شرح ذیل است:

- گسترش طبقه متوسط در جهان که بسیاری از رهبران جهانی آینده از این بخش بر خواهند آمد.
- دسترسی بیشتر دولت‌ها و افراد و گروه‌های کوچک به فناوری‌های مخرب و ارتکاب اعمال خشونت‌آمیز توسط افراد و گروه‌ها.
- جابجایی قطعی قدرت اقتصادی به سمت شرق و جنوب و اُفت درآمد اروپا، آمریکا و ژاپن، از ۵۶ درصد کنونی به نصف. بازگشت قدرت در اقتصاد جهانی، به آسیا و استمرار اقتصاد کشورهای نظیر ایران، مصر و ترکیه به عنوان بازیگران مرتبه دوم.

- هیچ کشوری قدرت برتر نخواهد بود و سیر صعودی دموکراسی غرب معکوس خواهد شد.
- آسیا پیشتر از دور جدیدی از دموکراسی‌سازی در سطح ملی و بین‌المللی خواهد شد.
- کاهش ۵۰ درصدی کشورهای با جمعیت جوان و افزایش جمعیت افراد کهنسال، کشورها را با چالش و معضل سالمندی جمعیت روبرو خواهند کرد.
- شهری شدن (جمعیت شهرنشین از ۵۰ درصد کنونی به ۶۰ درصد (۴/۹ میلیارد نفر) افزایش خواهد یافت.
- با افزایش جمعیت و تغییر الگوی مصرف، تنگناهای کمبود منابع و تقاضا برای غذا، آب و انرژی به ترتیب به میزان ۳۵ - ۴۰ و ۵۰ درصد افزایش خواهد یافت. (برای حدود نیمی از جمعیت جهان بویژه در کشورهای ضعیف آمریکا و خاورمیانه)
- خود کفایی ایالات متحده در انرژی و بازگشت به جایگاه اول تولید گاز طبیعی و سقوط قیمت نفت خام با خارج شدن کنترل قیمت‌ها از دست OPEC. (NIC, 2017)

۴-۲. حکمرانی و فرایندهای مدیریت

با پیشرفت‌های سریع جهانی در زمینه فناوری اطلاعات و تسهیل شدن زیرساخت‌های اطلاعاتی و ارتباطی در آینده؛ از جمله ذخیره‌سازی و پردازش تقریباً رایگان داده‌های اطلاعاتی، قدرت سیاست‌گذاری و اجرایی دولت‌ها و حکومت‌ها در زمینه‌های مختلف، محدود خواهد شد.

این تحولات بخصوص با تغییرات شگرف در حوزه صنعت و فناوری همراه می‌شوند و آینده‌ای را رقم خواهند زد که تا حد زیادی متفاوت از وضعیت فعلی است. به تعبیر یکی از پژوهشگران، این حوزه انقلاب صنعتی چهارم، صنایع رباتیک پیشرفته، هوش مصنوعی، مواد پیشرفته، فناوری زیستی و ژنتیک را برای دنیا به ارمغان خواهد آورد. این تحولات موجب تغییر در شیوه زندگی و روش‌های انجام کار ما خواهد شد. برخی مشاغل ناپدید و برخی دچار رشد و توسعه می‌شوند. ممکن است برخی مشاغلی که امروز وجود آن‌ها غیرعادی به نظر می‌رسد، تبدیل به موضوعی عادی و مورد پذیرش عموم شود. بر این اساس، آنچه مسلم است آن که نیروی کار آینده نیاز جدی به بروزرسانی سریع مهارت‌های خود خواهد داشت (وحیدی مطلق ۲۰۱۷).

به علاوه این موارد، بر اساس پیش‌بینی شورای ملی اطلاعات ایالات متحده آمریکا، اندیشه‌ها و هویت‌ها در حال ایجاد یک موج خروج است. اتصال جهانی در حال رشد، تنش درون و بین جوامع را افزایش می‌دهد. پوپولیسم به صورت فزاینده در حال تهدید لیبرالیسم است. برخی از راهبران از ناسیونالیسم برای کنترل شرایط جدید استفاده خواهند کرد. نفوذ مذهب به طور فزاینده بیشتر و معتبرتر از بسیاری از دولت‌ها خواهد شد. تقریباً در اکثر کشورها نقش زنان تقویت خواهد شد، اما در برخی موارد، بازگشت و پسرفت نیز وجود خواهد داشت.

حکمرانی بسیار دشوارتر خواهد شد. مردم از دولت تقاضای امنیت و رفاه خواهند داشت، اما فهرستی از مسائل در حال رشد، مانع عملکرد دولت‌ها خواهد شد. فناوری، باعث گسترش بازیگرانی می‌شود که می‌توانند عمل سیاسی را مسدود کنند یا دور بزنند. در کنار این‌ها، ماهیت جنگ متحول می‌شود. خطر درگیری با توجه به واگرایی منافع در میان قدرت‌های بزرگ افزایش خواهد یافت. بی‌ثباتی در کشورهای ضعیف ادامه می‌یابد. استفاده از سلاح‌های دوربرد اینترنتی و سیستم‌های رباتیک دقیق برای هدف قراردادن زیرساخت‌ها از راه دور گسترش خواهد یافت و فناوری‌های ساخت سلاح‌های کشتار جمعی در دسترس‌تر خواهد بود (NIC, 2017).

از یک سو، گسترش شبکه‌های اجتماعی، امکان نظارت مستقیم و به چالش کشیدن حکومت‌ها را توسط عموم شهروندان فراهم می‌کند و از سوی دیگر، مدیریت و تصمیم‌گیری‌های کلان از رویکرد سلسله‌مراتبی و دستوری به رویکرد شبکه‌ای و تعاملی میان بازیگران دولتی، غیردولتی و محلی تبدیل و توزیع خواهد شد که به نوبه خود، حکمرانی را پیچیده‌تر خواهد ساخت. این فضا برای اندیشکده‌ها فرصت مناسبی را فراهم می‌نماید که به خوبی بین دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و دولت‌ها ایفای نقش کنند. فارغ از این مسأله، «کمبود منابع»؛ از جمله کاهش جمعیت جوان و محدودیت در منابع طبیعی، کشورها و دولت‌ها را در معرض چالش‌ها و کشمکش‌های جدی قرار خواهد داد.

۴-۳. آموزش عمومی

در هزاره سوم که عصر انفجار اطلاعات نامیده شده است، تصورات، تفکرات و شیوه‌های جدید در عرصه‌های علمی، صنعتی، اقتصادی و اجتماعی بتدریج جایگزین وضعیت در حال زوال شده و وضعیت نوین در همه ابعاد زندگی در حال شکل‌گیری و استقرار است. نظام تعلیم و تربیت نیز از این تحولات فناورانه در امان نبوده و ندای «انقلاب آموزشی» به مثابه یک ضرورت فضای نظام‌های آموزشی و پرورش دنیا را پر کرده است (محمدی ۱۳۸۷: ۲۷).

در این دوره، آموزش و پرورش از یک سو با چالش جهانی شدن و از سوی دیگر با چالش‌های درونی نظام آموزشی درگیر است. چالش‌های درونی، سبب تغییر در مفاهیم آموزشی شده و مفهوم آموزشی را دگرگون ساخته است. این چالش‌ها سبب شده گروهی از اندیشمندان وظیفه آموزش و پرورش را پرداختن به یادگیری برای چگونه دانستن (دانش)، یادگیری برای عمل کردن، یادگیری برای بودن و یادگیری برای بهتر زندگی کردن با دیگران بدانند (تقی‌پورظهير ۱۳۹۲: ۵۹).

یادگیرندگان در این عرصه باید ظرفیت‌ها و صلاحیت‌های لازم را به عنوان یک شهروند جهانی و متعهد، مسئول و آگاه کسب کنند که هم به لحاظ فردی و هم به لحاظ اجتماعی توانایی مواجهه با چالش‌ها و حل مسائل پیش رو را داشته باشند (قوام، ۱۳۸۶)

با توسعه فناوری‌های نوین و گسترش زیرساخت‌های ارتباطی در عصر آینده، ابزارهای رسانه‌ای؛ از قبیل گوشی‌های هوشمند و دیگر گجت‌های پوشیدنی و حجم عظیم اطلاعات و محتوایی که در آن‌ها رد و بدل می‌شود، بتدریج علاوه بر سرگرمی صرف، جایگزینی برای آموزش عمومی نسل‌های جوان‌تر خواهد بود. در این شرایط، تنها خط مشی و سیاستی که احتمال موفقیت آن وجود دارد، تلاش برای ساختن آینده است. گرچه تلاش برای ساختن آینده بسیار مخاطره‌آمیز است، ولی به هر حال مخاطرات این تلاش به مراتب کمتر از عدم تلاش برای ساختن آن است (مهدی ۱۳۹۴: ۴۷).

البته آسیب‌هایی نیز در این میان وجود دارد. ماهیت مجازی و فردگرایی این گونه رسانه‌ها، افراد را از جوامع انسانی و یادگیری‌هایی که در بسترهای اجتماعی؛ از قبیل خانواده اتفاق می‌افتد، دور می‌کند و بی‌اعتنایی به حریم خصوصی خود و دیگران به امری مقبول بدل خواهد کرد. به همین دلیل بسیاری از جوامع، بیم آن دارند که نتوانند خود را با نیازهای روزافزون همگام سازند و از جوامع دیگر عقب بمانند. به این دلیل، در بسیاری از کشورها برنامه‌های ملی و بنیادی در بخش آموزش و پرورش در زمینه دسترسی به فناوری به وسیله دولت پیش‌بینی و به اجرا گذاشته شده است؛ از جمله می‌توان به برنامه سواد اطلاعات و ارتباطات ایالت متحده آمریکا، برنامه ملی یادگیری انگلستان و برنامه تحول در آموزش و پرورش کشورهای آلمان و فرانسه اشاره کرد.

نکته بسیار اساسی دیگر، توجه به توانمندی‌های آموزشی مورد نیاز آینده است که باید از طریق آموزش عمومی به دست بیایند. به عنوان یک نمونه مهم در این خصوص، پژوهش انجمن ملی آموزش و پرورش آمریکا (NEA) را می‌توان نام برد. طی این مطالعه، از افراد بزرگ هم در حوزه آموزش و هم حوزه کسب و کار (رهبران شرکت‌هایی، مانند اپل، اچ پی، اینتل و...) خواسته شد که مهارت‌های لازم برای کودکان در مواجهه با آینده را مشخص کنند و در نهایت چهار مهارت همکاری و مشارکت^۱، خلاقیت^۲، ارتباطات^۳ و تفکر نقادانه^۴ شناسایی شدند. بر این اساس، این مهارت‌ها کارآفرینان آینده را خواهند ساخت و دیگر نیاز نیست در جریان آموزش در راستای آموزش مهارت‌ها یا از آن بدتر مشاغلی قدم برداریم که در آینده وجود نخواهند داشت. علاوه بر مهارت‌های چهارگانه بالا، کارآفرینان سه مهارت نرم^۵ دیگر را در خود پرورش می‌دهند. ویژگی وفق‌پذیری^۶، تاب‌آوری و استحکام^۷ و آموختن مداوم^۸.

1. Collaboration
2. Creativity
3. Communication
4. Critical Thinking
5. Soft skills
6. Adaptability
7. Resiliency and grit
8. Continuous learning

این مهارت‌ها به دانش‌آموزان (کارآفرینان آینده) توانایی حل مسأله و رویارویی با تغییرات سریع محیطی را می‌دهند و آن‌ها را به متفکران مبتکر تبدیل می‌کنند، زیرا در دنیای عدم قطعیت‌ها، تنها امر ثابت، توانایی تطبیق و چرخش و دوباره روی پای خود ایستادن است (Berman, 2017).

۴-۴. دین

در خصوص آینده دین در جهان مدرن، دیدگاه‌های متعددی در میان متفکران مطرح است، اما باید توجه داشت که مفهوم دین در دنیای مدرن، مفهومی است که با موضوعات دیگر بویژه موضوعات عام و فراگیر زندگی جوامع انسانی پیوند عمیقی دارد. یکی از مهمترین این موضوعات، مفهوم مدرنیته است. چون امکان طرح برداشت‌های گوناگون از مدرنیته و نیز پدیدار شدن خوانش‌های گوناگون از دین وجود دارد، جایگاه دین در آینده، تابع چند متغیره‌ای است که یکی از مؤلفه‌های اصلی آن، نوع کنش‌گری کارگزاران و نمایندگان نهاد دین برای پاسخگویی به نیازهای فردی و جمعی شهروندان است. در دیدگاه برخی، آن نوع قرائت از دین که با الزامات مدل برتر مدرنیته هماهنگی بیشتری داشته باشد، از اقبال بیشتری برای پذیرش و رواج در جهان آینده برخوردار خواهد بود (پایا ۱۳۸۵: ۱).

در دیدگاه برخی دیگر از اندیشمندان که بخصوص به مسأله آینده دین اسلام توجه کرده‌اند، در سی سال آینده نقش رسمی، سازمان‌یافته و دولتی دین و ترویج آن در جامعه کم‌رنگ خواهد شد و به جای آن، نقش نهادهای غیرسازمان‌یافته، خصوصی و فعالیت‌های داوطلبانه پررنگ‌تر می‌شود. از یک سو، حمایت‌های مالی دولت و نهادهای دولتی از حوزه‌های علمیه، نفوذ و اقتدار عالمان دینی و تقلید از رساله‌های عملیه در جامعه، آموزش دینی و حفظ و اجبار ظواهر مذهبی در مدارس، میزان تقید به حجاب و مناسک فردی به شدت کاهش می‌یابد، اما از سوی دیگر نقش وقف و خیریه‌های خصوصی در حمایت‌های مالی از آموزش‌های دینی و خدمات اجتماعی - مذهبی، آموزش دینی در نهادهای غیررسمی و به وسیله ابزارهای نوین ارتباطی، میزان تقید به مناسک و آداب دینی جمعی و احساس تعلق مذهبی‌ها به اجتماعات فراملی شیعیان، امت جهانی مسلمانان و جامعه فراملی خدایرستان افزایش خواهد یافت. (جلایی‌پور، ۱۳۹۴)

از سوی دیگر، گزارشی با عنوان «آینده ادیان جهانی: پیش‌بینی‌های رشد جمعیت، ۲۰۱۰-۲۰۵۰» به تغییرات احتمالی باورمندان به ادیان مختلف در سطح جهان پرداخته است. در این گزارش که حاصل تلاش مرکز پژوهشی پیو^۱ (PEW) است آمده: مشخصات مذهبی جهان به سرعت در حال تغییر است و تعداد دین‌داران به واسطه تفاوت در میزان باروری و اندازه

---

1. Pew Research Center

جمعیت جوانان در میان ادیان بزرگ دنیا و نیز تغییرات ادیان تغییر می‌کند. در طول چهار دهه آینده، مسیحیان بزرگترین گروه مذهبی باقی خواهند ماند، اما اسلام سریعتر از هر دین عمده دیگر رشد خواهد کرد. اگر روند فعلی ادامه یابد، تا سال ۲۰۵۰ تعداد مسلمانان تقریباً برابر با تعداد مسیحیان در سراسر جهان است. بی‌خداییان، آگنوستیک‌ها و دیگر افرادی که به هیچ مذهبی وابسته نیستند، هرچند در کشورهایمانند ایالات متحده و فرانسه افزایش پیدا می‌کنند، اما سهم ناچیز جمعیت کل جهان را تشکیل می‌دهند. در اروپا مسلمانان ۱۰ درصد جمعیت را تشکیل خواهند داد. هندوستان اکثریت هندو را حفظ خواهد کرد و همچنین بزرگترین جمعیت مسلمان در جهان را خواهد داشت که از اندونزی بالاتر است. در ایالات متحده، مسیحیان از بیش از سه چهارم جمعیت در سال ۲۰۱۰ به دو سوم در سال ۲۰۵۰ کاهش خواهند یافت و دین یهود دیگر بزرگترین مذهب غیرمسیحی نخواهد بود. مسلمانان در ایالات متحده بیشتر از افرادی هستند که بر پایه مذهب به عنوان یهودی شناخته می‌شوند. از هر ۱۰ مسیحی در جهان، چهار نفر در جنوب صحرای آفریقا زندگی خواهد کرد (Pew 2015). نکته دیگری که در مورد آینده دین می‌توان به آن اشاره کرد، این که سکولار شدن نه به معنای کاهش اقبال به دین (چون شواهد عکس این وجود دارد)، بلکه به صورت کاهش اقتدار سنتی نهادهای دینی در فرایند تبلیغ گسترش می‌یابد (رضایی، ۱۳۹۳: ۳۰) و در بازار جهانی، پیام دینی کاهش حضور روایت‌های سنتی از دین که توسط نهادهای رسمی دین تولید می‌شد، بتدریج شکل دین‌ورزی و باورهای دینی را دگرگون می‌سازد. (رضایی ۱۳۹۳: ۲۱۰)

۴-۵. پژوهش

پژوهش، زیربنای توسعه در هر جامعه‌ای است و همچون چراغی است که وضعیت حال و آینده را روشن می‌سازد و یکی از محورهای کلیدی توسعه هر کشوری است (Akhmetova, Kim and Harnisch 2014, 517). تغییرات در پژوهش و نوآوری در سالیان گذشته، به خاطر رویدادهایی است که بر اقتصاد و جامعه تأثیر گذاشته است. (Rubbia, 2014: 3) پیوسته رابطه مستقیمی بین حجم اطلاعات علمی و پیشرفت فناوری‌ها از یک سو و ایجاد رفاه و امنیت ملی از سوی دیگر وجود دارد. برای پیشرفت علمی و آموزشی و رسیدن به حداقل‌های توسعه یافتگی، پژوهش و تحقیق، سنگ بنای اولیه به شمار می‌رود و به همین جهت است که همواره می‌توان میان کم و کیف عملکرد پژوهشی در هر جامعه و میزان توسعه یافتگی آن جامعه، رابطه مستقیمی برقرار و ادعا کرد که بدون آن هیچ کشوری قادر به شناسایی و حل مشکلات موجود و طرح استراتژی در جهت توسعه و پیشرفت نخواهد بود (هدایتی ۱۳۹۵: ۵).

بر اساس پژوهش‌ری پوینتر^۱ که در سال ۲۰۱۶ منتشر شده، ۲۱ روند نوظهور در روش‌های پژوهش رتبه‌بندی شده است. نظرسنجی‌های تلفن همراه^۲، جوامع برخط^۳، تحلیل رسانه‌های اجتماعی^۴، تحلیل متن^۵، مصاحبه مبتنی بر وبکم^۶، موبایل کیفی^۷، تجزیه و تحلیل داده بزرگ^۸، جزو جریان‌های اصلی روش‌های نوپدید در پژوهش خواهد بود (Poynter 2016).

در آینده نه چندان دور، گسترش بسترهای اطلاعاتی و ارتباطی، تحولات بزرگی را در زمینه جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات فراهم کرده و مفهوم پژوهش را دچار دگرگونی‌های اساسی می‌نماید. همچنین فقدان انگیزه‌های مادی و معنوی، ارتباط بیشتر پژوهشگران با یکدیگر، رشد فرهنگ پژوهشی، بین‌المللی شدن پژوهش (فشانج و بازرگان، ۱۳۹۳)، از بین رفتن کنترل‌های خشک اداری، خصوصی شدن پژوهش (هدایتی، ۱۳۹۵)، ایجاد بانک اطلاعاتی بین‌المللی و دیجیتالی شدن پژوهش (رمضانی و علیپور حافظی، ۱۳۹۲) از مهم‌ترین روندهای پژوهش در آینده خواهد بود.

۴-۶. آموزش عالی و نیروی انسانی

تحولات چندین دهه گذشته در دنیا بویژه در سال‌های اخیر، چالش‌های اساسی را برای مسئولان و سیاست‌گذاران کشورهای پیشرفته و در حال توسعه در حوزه آموزش عالی به وجود آورده است. مواجهه مناسب، این چالش‌ها را به فرصت و عدم مواجهه مناسب، آن‌ها را به تهدید بدل می‌سازد. تافلر با اشاره به این که بشریت با جهش کوانتومی به جلو مواجه است و عمیق‌ترین خیزش اجتماعی و خلاقانه‌ترین بازسازی همه اعصار را در مقابل خویش دارد می‌گوید؛ گذر به دانایی حتی ظهور تمدنی جدید را نوید می‌دهد که جهان‌بینی خاص و متمایز خود را دارد و با زمان، فضا، منطق و علیت به شیوه خاص خود رفتار می‌کند. (تافلر و تافلر ۱۳۸۵: ۷۰)

علی‌رغم گسترش آموزش عالی در کشورهای در حال توسعه، این کشورها در علم و فناوری با مشکلات و کاستی‌های بسیاری مواجه‌اند. اگر دانشگاه قادر به متحول‌سازی خود به منظور پاسخگویی به نیازهای یک فرهنگ یادگیری باشد، ممکن است به فرصتی برای تجدید حیات آموزش عالی در سال‌های آتی تبدیل شود. در سمینار شهر گلیون سوئیس در

1. Ray Poynter
2. Mobile Surveys
3. Online Communities
4. Social Media Analytics
5. Text Analytics
6. Webcam-Based Interviews
7. Mobile Qualitative
8. Big Data Analytics

سال ۱۹۹۹، هفت چالش برای آموزش عالی در هزاره سوم مطرح شد: ۱- محیط دستخوش تغییر(جهانی شدن، تأثیر فناوری)۲- رسالت‌های دانشگاه (دانشگاه‌های پاسخگو، ظهور رقیب‌های سنتی جدی برای دانشگاه‌های سنتی) ۳- دانشجویان و آموزش (آموزش بر اساس نیازها، دسترسی به آموزش عالی) ۴- حرفه آکادمیک (نقش اعضای هیأت علمی و کارکنان) ۵- سرمایه‌گذاری در آموزش عالی (حفظ درآمدها، کاهش هزینه‌ها) ۶- نظارت و سرپرستی (بهبود روش‌های نظارت و سرپرستی دانشگاه‌ها، شناخت نقاط ضعف) ۷- پاسخ به تفاوت‌های توسعه آموزش عالی در هر منطقه. (وبر و هرش ۱۳۸۱: ۱۳۷) از دیگر سو، دانشگاه‌ها در قرن بیست و یکم علاوه بر مسائلی؛ از جمله اعتبارات و ضرورت کارآمد بودن و حرفه‌ای شدن، با چالش‌های دیگری نظیر: کیفیت، عدالت آموزشی، مسائل مالی و افزایش تقاضا و چالش میان فرهنگ بومی و جهانی روبرو هستند (وبر و هرش ۱۳۸۱: ۱۷۰).

در کنار این موارد، از مهم‌ترین چالش‌های فراروی نظام آموزش عالی در سراسر جهان، رشد شتابان انتظارات از آموزش عالی در زمینه تأمین نیازهای جامعه، کارآمدسازی آموزش‌های ارائه شده، تولید دانش جدید منطبق با تغییر و تحولات محیطی و فناورانه، برقراری ارتباط بیشتر با صنعت و حفظ توان رقابتی با سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی است (Juris, et al. 2006). با این وصف، بحرانی‌ترین چالش پیش روی بیشتر نهادهای آموزش عالی، ایجاد ظرفیت برای پذیرش تغییر و تحول است. باید موانعی که آن‌ها را از پاسخگویی به نیازهای جوامع در حال تغییر باز می‌دارند، برطرف کنند. فرایندها و ساختارهای اداری غیرضروری را از میان بردارند. این تحولات و چالش‌های به وجود آمده، دانشگاه را در معرض تهدیدهایی مانند رنگ باختن الزامات ساختی - کارکردی، تقلیل آن به بنگاه اقتصادی و گم شدن سرشت انتقادی آن قرار داده است (فراستخواه ۱۳۸۹: ۲۸۲).

در خصوص نیروی انسانی نیز شاهد آن هستیم که با پیشرفت فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی، فضای کاری به شدت دچار دگرگونی شده است. به گونه‌ای که در مشاغل صنعتی، با جایگزین شدن ماشین و ربات به جای انسان، کارها با سرعت و دقت بالاتری انجام می‌شود و در مشاغل خدماتی نیز با توزیع هوشمندانه کار در بستر شبکه‌های اجتماعی یا همان فری‌لنسر^۱، به مرور شغل کارمندی هشت ساعته منسوخ خواهد شد.

۵- شناسایی مسائل آینده

با توجه به گزاره‌های استخراجی از مصاحبه‌ها، مسائل احتمالی آینده امور قرآنی در شش محور به صورت زیر استخراج شد:

1. Freelancer

۵-۱. مسائل احتمالی آینده در حوزه پژوهش

۱. برخورد پرهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن
۲. کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در جامعه علمی کشور
۳. غلبه گفتمانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات
۴. گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی، به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن
۵. افزایش محافظه کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرأت نواندیشی قرآنی
۶. ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور
۷. افزایش انگیزه‌های مادی و تاجر مآبانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی
۸. عقب ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفتمان مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی

۵-۲. مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عالی

۱. کم شدن ظرفیت پذیرش کد رشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور.
۲. برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی.
۳. تعطیلی کد رشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان.
۴. عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه.
۵. ناتوانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی.
۶. عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی.
۷. کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی.
۸. تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی.
۹. عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی.
۱۰. عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی از قرآن.
۱۱. تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی.
۱۲. عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی.

۵-۳. مسائل احتمالی آینده در حوزه تبلیغ و ترویج قرآن

۱. رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن.
۲. رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی.

۳. عدم توانایی در رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی.
۴. افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد ناآشنا با قرآن.
۵. ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن.
۶. ناآشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای.
۷. تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی.
۸. تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیاطلبی و خلاف اخلاق.
۹. غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی.
۱۰. غلبه گفت‌وگوهای فرقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی.
۱۱. ناتوانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی.
۱۲. تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم‌مخاطب و کم‌محتوا.
۱۳. دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفت‌وگوهای قرآنی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع).

۴-۵. مسائل احتمالی آینده در حوزه آموزش عمومی قرآن.

۱. ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه.
۲. عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور.
۳. سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشمند قرآن.
۴. عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه.
۵. غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور.
۶. بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان.
۷. گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشمند از قرآن در سطح جامعه.
۸. تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن.
۹. ریزش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزش عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها.
۱۰. تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی.
۱۱. گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن.
۱۲. دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر (ص) و سیره اهل بیت (ع).

۵-۵. مسائل احتمالی آینده در حوزه مدیریت کلان امور قرآنی

۱. افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر.
۲. ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه.
۳. در هم ریختگی و تکثر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور.
۴. افزایش تعارضات نظام سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور.

۵. غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور.
۶. چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی در ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود.
۷. فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی.

۵-۶. مسائل احتمالی آینده در حوزه محیط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

۱. افزایش مرجعیت شخصی، تکثر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد.
۲. رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری.
۳. کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور.
۴. کاهش جمعیت جوان و بالتبع کاهش مخاطبان اصلی و اثرگذار فعالیت‌های قرآنی.
۵. انزوای علاقمندان به قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم.
۶. محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان.
۷. فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روش‌های سنتی قبل از انقلاب اسلامی.
۸. دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم.
۹. استفاده ایزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی.
۱۰. کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه.
۱۱. نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور.

۶-رتبه‌بندی مسائل

چنانچه پیشتر بیان شد، رتبه‌بندی مسائل بر اساس دو معیار احتمال وقوع و میزان اهمیت و تأثیر تعیین شده است. در اینجا رتبه‌بندی مسائل با سه معیار: احتمال وقوع، میزان اهمیت و تأثیر و ضرب احتمال وقوع در میزان اهمیت و تأثیر ارائه می‌شود. قاعدتاً رتبه‌بندی بر اساس ضرب دو معیار معناداری بیشتری دارد.

جدول ۴- دسته‌بندی کلیه مسائل شناسایی شده

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	حاصلضرب
پژوهش	ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور	72.35	4.03	2.92
	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنمند از آیات قرآن در میان جامعه علمی به دلیل عدم آشنایی و انس با قرآن و روش فهم آن	68.24	4.09	2.79
	عقب‌ماندگی جامعه علمی دینی و قرآنی از مطالعات قرآنی جوامع غیرمسلمان و گسترش گفت‌وگوهای مطالعات قرآنی غرب در جامعه اسلامی	70.00	3.85	2.70
	افزایش انگیزه‌های مادی و تاجرمانانه تحت عنوان پژوهش و تولید علم قرآنی	69.70	3.76	2.62
	غلبه گفت‌وگومانی مفاهیم و معارف فلسفی، کلامی و فقهی در محیط علم دینی و انزوای قرآن و معارف آیات	60.59	3.94	2.39
	کاهش جایگاه قرآن و آیات آن در سطح یک اثر تاریخی فاقد اعتبار علمی در	52.94	4.15	2.20

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	حاصلضرب
	جامعه علمی کشور			
	برخورد برهیزمدارانه جامعه علمی با معارف آیات قرآن و انزوای علمی و عملی آن	51.76	4.00	2.07
	افزایش محافظه‌کاری فکری در برخورد با قرآن و کاهش جرات نواندیشی قرآنی	49.41	3.67	1.81
	عدم آشنایی و انس کافی با متن، مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی‌های لازم برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی رشته‌های دینی	71.76	4.48	3.21
	تهی شدن فضای رشته‌های قرآنی دانشگاهی از معنویت و رفتار قرآنی	72.73	4.30	3.13
	عدم آشنایی و انس با قرآن شاغلان فعالیت‌های فرهنگی و آموزشی کشور به دلیل دوری محتوای رشته‌های دانشگاهی علوم انسانی از قرآن	75.15	4.15	3.12
	نا توانی دانش‌آموختگان به دلیل عدم تناسب محتوای آموزشی رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی با نیازهای اشتغال قرآنی	72.73	3.78	2.75
	عدم شناخت صحیح فرهنگی و اجتماعی مدرسان حوزوی و دانشگاهی دروس قرآنی	64.71	3.97	2.57
	عدم استقبال طلاب از تحصیل در گرایش‌های قرآنی حوزه‌های علمیه و ترجیح فقه و فلسفه	58.24	3.97	2.31
آموزش عالی	کاهش انگیزه و افزایش انصراف از رشته‌های قرآنی ناشی از فضای فرهنگی و محتوا و روش آموزشی	64.38	3.42	2.20
	برخوردار نبودن اکثریت دانشجویان رشته‌های قرآنی از هوش متوسط جامعه علمی	58.82	3.48	2.05
	عدم استقبال و اشتغال دانش‌آموختگان رشته‌های قرآنی دانشگاهی و حوزوی از فعالیت‌های قرآنی	64.00	3.33	2.13
	تبدیل قرآن و محتواهای قرآنی به ضدارزش در فضای فرهنگی آموزشی دانشگاهی به دلیل ضعف محتوا و عوامل انسانی	49.41	4.15	2.05
	تطمیلی کد رشته‌های قرآنی دانشگاهی غیررایگان به دلیل عدم جذابیت برای جوانان	72.50	3.06	2.22
	کم شدن ظرفیت پذیرش کد رشته‌های قرآنی رایگان دولتی به دلیل تنگناهای مالی کشور	58.13	2.61	1.52
	نا توانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از حقانیت قرآن	69.71	4.29	2.99
	تمرکز اعتبارات تبلیغی ترویجی قرآنی بر برنامه‌های کم مخاطب و کم محتوا	68.57	4.03	2.76
	نا توانی در حفظ مخاطب و از دست رفتن مخاطبان سنتی رسانه‌های قرآنی	70.29	3.74	2.63
	افزایش تولید محصولات قرآنی با محتوای ضعیف و غلط توسط افراد نا آشنا با قرآن	67.22	3.97	2.67
	عدم توانایی رقابت و انزوا و حذف آثار و محصولات قرآنی از بازار محصولات فرهنگی	66.11	3.91	2.58
تبلیغ و ترویج	دور شدن فعالیت‌های قرآنی از گفتمان قرآنی پیامبر (ص) و اهل بیت (ع)	61.18	4.18	2.56
	نا آشنایی فعالان قرآنی با فناوری‌های نرم و سخت فرهنگی، هنری و رسانه‌ای	62.29	3.94	2.45
	غلبه مسابقات قرآنی در جذب منابع اعتباری و فرصت‌های رسانه‌ای قرآنی	70.00	3.44	2.41
	رواج استفاده از ترجمه قرآن و رویگردانی از آشنایی و فهم متن عربی آن	64.12	3.61	2.31
	تبدیل فعالان قرآنی به نماد قشری‌گری، دنیا طلبی و خلاف اخلاق	52.94	4.38	2.32
	تبدیل رسانه‌های قرآنی به نماد تعارض با عقلانیت در فرهنگ عمومی	50.00	4.06	2.03
	غلبه گفتمان فقه‌ای و مغایر وحدت اسلامی در میان فعالان قرآنی	48.24	3.88	1.87
	رواج غلط‌نویسی آیات قرآن و ترجمه و مفاهیم آن در متون و تبلیغات عمومی حقیقی و مجازی	54.86	3.31	1.82
آموزش عمومی	ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه	78.33	4.56	3.57
	بیگانگی نسل جوان با قرآن به دلیل ضعف علمی و رفتاری معلمان	78.33	4.42	3.46
	غلبه فرهنگی آموزش سایر دروس بر درس قرآن و انزوا و حذف در نظام مدیریت مدارس کشور	73.33	4.23	3.10

شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های آینده فعالیت‌های قرآنی جمهوری اسلامی ایران/ ۹۷

حوزه	مسئله	احتمال	اهمیت	حاصل‌ضرب	
	ریش فراگیران و عدم رشد و جذابیت برنامه‌های آموزش عمومی قرآن و فناوری‌ها و روش‌های متناسب با سایر آموزش‌ها	71.43	4.06	2.90	
	تبدیل نظام آموزش عمومی قرآن به نظام آموزش تجوید و قرائت قرآن	69.44	3.97	2.76	
	عقب ماندن نظام آموزشی حوزه از مفاهیم و از دست رفتن مرجعیت قرآنی روحانیت در جامعه	70.00	4.06	2.84	
	تبدیل آموزش عمومی قرآن در فرهنگ جامعه از یک نیاز معنوی و فرهنگی به موضوعی اداری و سیاسی	67.43	4.00	2.70	
	گسترش برداشت‌های سلیقه‌ای و غیرروشنمد از قرآن در سطح جامعه	68.24	4.06	2.77	
	گسترش اعتقاد به ناتوانی و عدم لزوم بهره‌گیری مستقیم عموم مردم از قرآن	67.22	4.09	2.75	
	دور شدن روش‌ها و ابزارهای آموزش عمومی قرآن از مبانی و ویژگی‌های تعلیم قرآن در سنت پیامبر (ص) و سیره اهل‌بیت (ع)	67.43	3.82	2.58	
	عدم مشارکت مؤثر روحانیت در فرهنگ‌سازی و فعالیت‌های آموزش عمومی قرآن کشور	68.00	3.83	2.60	
	سبقت گرفتن جامعه متدینین دانشگاهی از روحانیت در انس و فهم روشنمد قرآن	65.14	3.65	2.38	
	فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی	78.29	4.32	3.38	
مدیریت کلان	ناتوانی مدیران امور قرآنی در فهم ویژگی‌های محیط و مخاطبان جامعه	73.14	4.12	3.01	
	غلبه دنیاطلبی و خودنمایی در فرهنگ جامعه مدیران و فعالان قرآنی کشور	74.55	4.09	3.05	
	چند شغلی و عدم تمرکز مدیران امور قرآنی در ایفای تمام‌وقت مسئولیت اصلی خود	73.14	3.97	2.90	
	در هم ریختگی و تکرر غیرلازم و غیرهمگون ساختارهای قرآنی کشور	69.71	3.76	2.62	
	افزایش تعارضات نظام سیاستگذاری و تصمیم‌گیری امور قرآنی با سایر مراجع در کشور	66.29	3.74	2.48	
	افزایش تعارضات و تنش‌های بخش‌های دولتی، عمومی و مردمی قرآنی با یکدیگر	62.29	3.71	2.31	
	محیط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی	محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان	83.89	4.36	3.66
		افزایش مرجعیت شخصی، تکرر فهم در دین، کاهش اقتدار دینی علما و حرکت مردم به سمت دین آزاد	77.65	4.30	3.34
		کمبود آگاهی و ضعف باور نسبت به اهمیت و محوریت قرآن در مدیران و فعالان نظام فرهنگی کشور	74.86	4.41	3.30
		نهادینه شدن فساد و دروغ در مدیریت کشور	73.14	4.60	3.36
رواج بی‌بند و باری و رواج سبک زندگی اباحه‌گری		72.22	4.37	3.16	
کاهش اعتقاد به قرآن و اسلام در مسئولین و بدنه جامعه		67.65	4.44	3.00	
کاهش جمعیت جوان و بال‌تبع کاهش مخاطبان اصلی و اثرگذار فعالیت‌های قرآنی		72.12	3.97	2.86	
دوقطبی شدن جامعه دینداران و سایر مردم		65.71	4.20	2.76	
استفاده ابزاری صاحبان قدرت و گروه‌های سیاسی و اقتصادی از تبلیغات قرآنی		67.65	4.03	2.73	
انزوای علاقمندان قرآن و عدم ارتباط ایشان با سایر مردم		61.71	3.97	2.45	
فروپاشی نظام سیاسی و بازگشت روش تعلیم قرآن به روشهای سنتی قبل از انقلاب اسلامی	44.44	3.53	1.57		

۷- نتیجه‌گیری

مهم‌ترین چالش‌های پیش رو در حوزه‌های مختلف فعالیت‌های قرآنی کشور را می‌توان این‌گونه بیان کرد؛ ناتوانی پژوهشگران علوم و معارف قرآنی در تعامل و انتقال یافته‌ها به جامعه علمی کشور، عدم آشنایی با مفاهیم و معارف قرآن و فقدان توانایی برای فعالیت‌های قرآنی در دانش‌آموختگان حوزوی و دانشگاهی، ناتوانی نظام تبلیغات دینی در پاسخگویی و دفاع از

حقانیت قرآن، ارزش و هنجار نشدن آموزش عمومی قرآن در فرهنگ خانواده‌ها و فرهنگ عمومی جامعه، فقدان نظام تربیت مدیران و برنامه‌ریزان با اخلاص و کارآمد قرآنی و محوریت سرگرمی در فضای مجازی و غفلت از امور دینی در بخش عمده نسل جوان. این چالش‌ها که البته تنها به مهم‌ترین موارد آن‌ها اشاره شد، نیازمند چاره‌اندیشی هرچه سریعتر هستند؛ بویژه این که نشانه‌های پدیدار شدن آن‌ها هم اینک نیز قابل مشاهده است و در صورت غفلت نهادهای سیاست‌گذار بسیار سریعتر از آنچه انتظار می‌رود، می‌توانند اثربخشی فعالیت‌های قرآنی کشور را به کلی مخدوش کنند. پیشنهاد اجرایی خاص پژوهش نیز علاوه بر پیگیری پژوهش‌های معطوف به آینده، تشکیل کارگروه‌های تخصصی در هر یک از حوزه‌ها و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های هر بخش برای مواجهه صحیح با این چالش‌هاست.

تشکر و تقدیر

این پژوهش با حمایت و پشتیبانی دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی در شورای عالی انقلاب فرهنگی به سامان آمده که باید مراتب سپاس و قدردانی خویش را از همکاری‌ها و حمایت‌های این شورا در به ثمر رسیدن پژوهش ابراز نماییم.

کتابنامه

- پارسونز، وین. (۱۳۹۲). *مبانی سیاست‌گذاری عمومی و تحلیل سیاست‌ها*، جلد ۱. ترجمه: حمیدرضا ملک‌محمدی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پایا، علی. (۱۳۸۵). *آینده دین در جهان مدرن. فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز*، ۱۹: ۱-۲۴.
- تافلر، آلوین، و هایدی تافلر. (۱۳۸۵). *به سوی تمدن جدید: سیاست در موج سوم*. ترجمه: محمدرضا جعفری. تهران: علم.
- تقی‌پورظهير، علی. (۱۳۹۲). *برنامه‌ریزی آموزش و پرورش (نظریه‌ها، روش‌ها و فنون)*. تهران: آگه.
- جلایی‌پور، محمدرضا. (۱۳۹۴). *حدس‌هایی درباره سی سال بعد. ماهنامه سخن*، ۲۰-۲۷.
- دبیرخانه شورای توسعه فرهنگ قرآنی، ۱۳۹۸. *منشور و اسناد راهبردی توسعه فرهنگ قرآنی*، تهران: دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- رضایی، مهران. (۱۳۹۳). *آینده ادیان در روند جهانی شدن*. قم: نشر بوستان کتاب.
- رمضانی، هادی، و مهدی علیپور حافظی. (۱۳۹۲). «ترسیم نقشه علمی حوزه کتابخانه‌های دیجیتال بر اساس مقالات منتشر شده در نشریات علمی- پژوهشی علم اطلاعات دانش‌شناسی»، *نخستین کنفرانس ملی کتابخانه دیجیتال*. تهران: پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران.

فراستخواه، مقصود. (۱۳۸۹). *دانشگاه و آموزش عالی؛ منظرهای جهانی و مسأله‌های ایرانی*. تهران: نشر نی.

فشالنج، لیلا، و عباس بازرگان. (۱۳۹۳). «چگونگی بین‌المللی شدن یک دانشگاه در کارکردهای آموزش، پژوهش و خدمات تخصصی: موردی از یک دانشگاه بین‌المللی». *دو فصلنامه مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، دوره ۷، شماره ۱۳: ۹-۲۷. قوام، صغری ابراهیمی. ۱۳۸۶. «تعلیم و تربیت در قرن ۲۱»، *فصلنامه توسعه (دانشکده اداری و پشتیبانی)*.

محمدی، محمود مهر. (۱۳۸۷). *برنامه درسی نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*. تهران: انتشارات سمت.

ملک‌محمدی، حمیدرضا. (۱۳۸۳). *مدرس و سیاست‌گذاری عمومی*. چاپ اول. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

ملک‌محمدی، حمیدرضا و حسین قلجی. (۱۳۸۷). «باز اندیشی روابط متقابل نظام دیوانسالاری و نظام سیاسی»، *فصلنامه سیاست*، ۳۸ (۱): ۲۶۷-۲۸۰.

مهدی، رضا. ۱۳۹۴. «آینده‌شناسی آموزش عالی: راهبردها و پیامدهای سازگاری دانشگاه با محیط و جامعه»، *فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه*، ۲۸ (۱): ۳۱-۵۴.

هدایتی، فریفته. (۱۳۹۵). *نقش و جایگاه پژوهش در ایران و مقایسه آن با سایر کشورها (با نگاهی به نقش پژوهش در تصمیم‌گیری‌های کلان)*. گزارش پژوهشی، تهران: معاونت سیاسی اداره پژوهش‌های خبری سازمان صدا و سیما.

https://www.iribnews.ir/files/fa/news/561375/21/9/1395_821.pdf.

وبر، لوک، و ورنرزوی هرش. (۱۳۸۱). *چالش‌های فراوری آموزش عالی در هزاره سوم*. ترجمه: رضا یوسفیان املشی. تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

وحیدی مطلق، وحید. ۲۰۱۷. <https://modiriran.ir/>. مدیران ایران. ۳.

<https://modiriran.ir/>

References

- Akhmetova, Jamilya B., Alla M. Kim, and Delwyn L. Harnisch. (2014). "Using mixed methods to study Emotional Intelligence and Teaching Competencies in higher education." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 128: 516-521. https://www.researchgate.net/publication/270846719_Using_Mixed_Methods_to_Study_Emotional_Intelligence_and_Teaching_Competencies_in_Higher_Education.
- Berman, Alison E. (2017). "No Job Is Safe, But These Skills Will Always Be Valued in the Workplace." *SingularityHub*. Jan 4. <https://singularityhub.com/2017/01/04/no-job-is-safe-but-these-skills-will-always-be-valued-in-the-workplace/>.

- C. Glenn, Jerome , and Elizabeth Florescu. (2017). *state of the future*. washington d.c.: The Millennium Project.
- Cobb, Richard, and Charls Elder. (1984). *Participation in American Politics*. 2. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Faraskhah, Maghsoud. (2010). *University and Higher Education; Global perspectives and Iranian issues*. Tehran: Ney Publishing.
- Fashaling, Leila, and Abbas Bazargan. (2014). "How to become an international university in the functions of education, research and specialized services: a case of an international university." *Two Quarterly Journal of Management and Planning in Educational Systems*, Section 7, No. 13: 9-27.
- Ghavam, Soghari Ebrahimi. (2007). "Education in the 21st Century." *Development Quarterly (School of Administration and Support)*.
- Hedayati, seduced. (2016) *The role and position of research in Iran and its comparison with other countries (looking at the role of research in macro decision making)*. Research Report, Tehran: Political Deputy of the News Research Department of the Radio and Television of Iran. https://www.iribnews.ir/files/fa/news/561375/21/1395_851.pdf
- Jalaeipour, Mohammad Reza (2015). "Conjectures about thirty years later." *Our Speech Monthly*, 20-27.
- Jones, Charles O. (1970). *Introduction to the Study of Public Policy*. Belmont: Wadsworth.
- Juris, Krumins, Kavale Lucija, Eglite Sandra, Leduskrasta Zane, and Puce Juris. (2006). "Funding Systems and their Effects on Higher Education Systems." *oecd.org*. November. <https://www.oecd.org/education/imhe/38308028.pdf>.
- Keach, Sean. (2017). *Robots, Time-Travel and Eternal Life*. web report, <https://www.trustedreviews.com/>.
- Malek Mohammadi, Hamid Reza and Hossein Qalji. (2008). "Rethinking the Interrelationships between the Bureaucracy and the Political System." *Policy Quarterly* 1 Volume 38: 267-280.
- Malik Mohammadi, Hamid Reza. (2004). *Lecturer and Public Policy*. First Edition. Tehran: Islamic Revolution Documentation Center.
- Mehdi, Reza (2015). "The Future of Higher Education: Strategies and Consequences of University Adaptation to the Environment and Society." *Quarterly Journal of Management and Development Process* Volume 28, Number 1:31-54.
- Mohammadi, Mahmoud Mehr (2008). *Curriculum of Perspectives, Approaches and Perspectives*. Tehran: Samat Publications.
- NIC. 2017. *GLOBAL TRENDS: PARADOX OF PROGRESS*. web report: www.dni.gov/nic/globaltrends, washington DC: national intelligence council.

- Parsons, Wayne. (2013). *Fundamentals of Public Policy and Policy Analysis Volume 1*. Translated by Hamid Reza Malek Mohammadi. Tehran: Research Institute for Strategic Studies.
- Paya, Ali. (2006). "The Future of Religion in the Modern World." *Quarterly Journal of Religious Thought, Shiraz University* 19: 1-24.
- Pew. (2015). *The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050*. DEMOGRAPHIC STUDY, Washington, DC: Pew research center. <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projections-2010-2050/>.
- Poynter, Ray. 2016. "The Top 21 Emerging Research Methods of 2016 (A GRIT Sneak Peek)." *GreenBook*. December 22. <https://www.greenbook.org/mr/grit-report/the-top-21-emerging-research-methods-of-2016-a-grit-sneak-peek/>.
- Ramezani, Hadi, and Mehdi Alipour Hafezi. (2013). "Drawing a scientific map of digital libraries based on articles published in scientific-research journals of information science." First National Digital Library Conference. Tehran: Iran Institute of Information Science and Technology.
- Rezaei, Mehran (2014). *The future of religions in the process of globalization*. Qom: Book Garden Publishing.
- Rubbia, Giuliana, Ciro Franco, Dario Pellizzon, and Luca Nannipieri. (2014). "Research support services in Higher Education and Research." *Procedia Computer Science* 1-6. https://dspacecris.eurocris.org/bitstream/11366/212/1/17_Rubbia_et_al_C_RIS2014_Rome.pdf.
- Secretariat of the Council for the Development of Quranic Culture, (2019). *Charter and Strategic Documents for the Development of Quranic Culture*, Tehran, Secretariat of the Supreme Council for the Cultural Revolution.
- Taqipur Zahir, Ali. (2013). *Education planning (theories, methods and techniques)*. Tehran: Ad.
- Toffler, Alvin, and Heidi Toffler. (2006). *Towards a New Civilization: Politics in the Third Wave*. 6. Translated by Mohammad Reza Jafari. Tehran: Science.
- Voros, Joseph. (2007). "On the Philosophical Foundations of Futures Researches." Edited by Patrick van der Duin. *Knowing Tomorrow: How Science Deals with the Future?* (Eburon Academic Publishers) 69-90.
- Wahidi Motlaq, Wahid. (2017). "<https://modiriran.ir/>." *Managers of Iran*, 3.
- Weber, Luke, and Werner Hersh. (2002). *Challenges of higher education processing in the third millennium*. Translated by Reza Yousefian. Tehran: Imam Hossein University.